

الگوی خط‌مشی‌های فراگیر نظام سیاسی مبتنی بر قرآن کریم

سید یوسف کمالیان^۱
محمد عبدالحسین‌زاده^۲
مهدی عبدالحمید^۳

چکیده

اسلام به عنوان یک مجموعه به هم پیوسته و هماهنگ است. بدین لحاظ هر کدام از اجزاء آن در جایگاه خاص خودشان قرار دارند. نظام سیاسی اسلام که یکی از اجزاء این مجموعه است بیانگر این واقعیت است که قلمرو دین از قلمرو شخصی و خصوصی فراتر رفته و به مسائل اجتماعی نیز توجه دارد. جمهوری اسلامی ایران به دلیل ماهیت دینی آن، مبتنی بر اصول اسلامی است و به تبع آن می‌بایست شاکله‌ی نظام که در خط‌مشی‌های خرد و کلان متجلی است بر اساس این اصول شکل گیرد منابع شناخت ارزش‌های اسلامی، قرآن و سنت هستند که در این میان جایگاه قرآن کریم به عنوان ثقل اکبر حیاتی است. مسأله و هدف اصلی پژوهش حاضر کشف خط‌مشی‌های فراگیر قرآنی نظام سیاسی است. رویکرد پژوهش حاضر، رویکرد کیفی و مبتنی بر روش تحقیق موضوعی قرآن کریم است. در مقام گردآوری داده‌ها، با تلاوت تمام آیات قرآن کریم در قالب رویکرد روش تحقیق موضوعی قرآن کریم و مطالعه کتب و آثار مرتبط، آیات سیاستی این عرصه استخراج شد. در مقام تحلیل داده‌ها، علاوه بر رویکرد پیشین، از روش نظریه‌پردازی داده بنیاد در جهت مفهوم‌نویسی نظام‌مند از آیات و همچنین طبقه‌بندی و مقوله‌بندی آن‌ها به منظور دستیابی به الگو و چارچوب مفهومی بهره گرفته شد. در مقام اعتباریابی ضمن بهره‌مندی از مقایسه‌های مستمر با مراجعه به خبرگان در قالب روش ممیزی بیرونی، الگوی مفهومی و گزاره‌های فراگیر سیاستی اعتباریابی شد. یافته‌ها و نتایج پژوهش حاضر پس از تحلیل آیات، دستیابی به الگو و چارچوب

^۱ دانشجوی دکتری معارف اسلامی و مدیریت بازرگانی، دانشگاه امام صادق(ع)، دانشکده معارف اسلامی و مدیریت، گروه مدیریت

sykmysu۸۹@gmail.com .

بازرگانی، تهران، ایران

^۲ دانشجوی دکتری مدیریت دولتی، گرایش تصمیم‌گیری و خط‌مشی‌گذاری، دانشکده مدیریت و حسابداری دانشگاه علامه طباطبائی،

m.abdolhosseinzadeh@atu.ac.ir

تهران، ایران.

^۳ دکترای تصمیم‌گیری و خط‌مشی‌گذاری، استادیار گروه مدیریت و فلسفه علم و فناوری، دانشکده مهندسی پیشرفت، دانشگاه علم و

صنعت ایران، تهران، ایران(نویسنده مسئول).

مفهومی کلان نظام سیاسی مبتنی بر قرآن کریم و استخراج خط مشی های فراگیر نظام سیاسی است.

واژگان کلیدی:

قرآن کریم، خط‌مشی فراگیر، نظام سیاسی، عقلانیت، روش تحقیق موضوعی.

مقدمه

مناسبات بحران‌ها و چالش‌های اساسی در نظام‌های سیاسی موجود، ریشه در مباحث و نگرش‌های مبنایی، فلسفی و ارزشی دارند (استوارت^۴، ۲۰۱۶). هم‌چنین کنش‌گران سیاسی و نوع نگاهشان به عنوان بخشی از نظام سیاسی، متاثر از مباحث هستی‌شناسی، معرفت‌شناسی، و روش‌شناسی هستند (مک کانل^۵، ۲۰۱۵). انسان امروزیین مواجه با پیچیدگی‌های فزاینده، نیازمند مجموعه‌ای منظم از ارزش‌ها و تفکری نظام‌مند از اصول و خط‌مشی‌ها جهت دستیابی به آرامش است. در این راستا، یکی از مهم‌ترین عوامل اثرگذار بر خط‌مشی‌گذاری، ارزش‌ها و باورها هستند و بسیاری از صاحب‌نظران برآنند که خط‌مشی‌ها، عصاره‌ی تاریخ و فرهنگ جوامع مبدع است (ودل^۶ و دیگران، ۲۰۰۵). بر این اساس، کشورهای پیرو با اتخاذ و اجرای خط‌مشی‌های وارداتی، سامانه‌ی ارزشی، جهان‌بینی و عقلانیت جامعه‌ی ابداع‌کننده خط‌مشی را ترویج کرده و نهادینه می‌سازند (هچ^۷ و کانلیف^۸، ۱۳۹۴: ۲۰۹).

در این میان، نظام‌های سیاسی اسلامی، می‌بایست با اتخاذ رویکرد فوق‌فعال در برابر تصاویر القایی خط‌مشی‌های نظام‌های سیاسی رقیب (پورعزت و دیگران، ۲۰۰۹) و از طریق کاربرست خط‌مشی‌های مبتنی بر منابع اصیل دینی، از سامانه‌ی ارزشی و الگوی عقلانیت خود دفاع کرده و در ترویج آن تلاش نمایند.

از آن‌جا که ساختار نظام سیاسی، تابعی از نظام فکری و ارزشی است (نوروزی، ۱۳۹۴، ۸) و با توجه به اینکه قدر متیقن نظر صاحب‌نظران، بر شأن هدایت قرآن کریم تعلق دارد (طباطبائی، ۱۳۷۹، ج ۱۲: ۳۲۴) و با نظرداشت کارویژه‌ی راهبری خرده نظام سیاسی (پارسونز^۹، ۱۹۵۱)، بی‌تردید قرآن کریم، مشحون از خط‌مشی‌های سیاسی است. بنابراین می‌توان گفت که قرآن کریم در جامعه اسلامی از مهم‌ترین و اصلی‌ترین منابع برای خط‌مشی‌گذاری است.

هم‌چنین باید توجه داشت که ارزش‌های واقعی که در جوامع اسلامی به ارزش‌های اسلامی متمایلند، جزء لاینفک خط‌مشی‌های عمومی است. در علم خط‌مشی‌گذاری، بر کاربرست تحلیل‌های ارزشی در تصمیمات تأکید می‌شود. برای تحقق این مهم، می‌بایست پس از تحلیل ارزش‌های حاکم بر جامعه و تمییز ارزش‌های واقعی از ارزش‌های ذهنی، خط‌مشی‌ها بر پایه ارزش‌های واقعی شکل گرفته و اجرایی شوند (هاولت و رامش^{۱۰}، ۲۰۰۹). هرگاه در جامعه ارزش‌های یکسانی حاکمیت داشته باشد خط‌مشی‌های هم‌سو با سهولت بیشتری، تحقق می‌یابد و زمانی

^۴ STEWART

^۵ McConnell

^۶ Wedel & etc

^۷ Hatch

^۸ Cunliffe

^۹ Parsons

^{۱۰} . Howlett& Ramesh

که که تضاد ارزشی بین بازیگران خطمشی عمومی وجود داشته باشد، خطمشی گذاری با مشکلات و موانع جدی روبه رو می‌شود (مان و همکاران^{۱۱}، ۱۹۹۴).

توجه به مطالب فوق‌الذکر، لزوم خطمشی‌گذاری مبتنی بر عقلانیت و ارزش‌های اسلامی و بومی در نظام سیاسی اسلامی را بیش از پیش مشخص می‌سازد. پژوهش حاضر، با نظر داشت این مهم، درصدد است تا با رجوع به قرآن کریم، اصول و ارزش‌ها و عقلانیت حاکم بر امور خطمشی‌های عمومی نظام جمهوری اسلامی ایران را در قالب خطمشی‌های فراگیر برای نظام سیاسی استخراج نماید.

بر این اساس، در پژوهش حاضر، ابتدا معرفی اجمالی در خصوص نظام سیاسی و ابعاد آن صورت گرفته و مفهوم خطمشی فراگیر تشریح می‌شود. سپس، روش‌شناسی پژوهش به منظور کشف و استخراج گزاره‌های هادی تبیین و در پایان بر اساس آیات قرآن کریم و تدبر در آن، الگوی خطمشی‌های فراگیر نظام سیاسی ارائه می‌شود.

ادبیات موضوع

در این بخش، به طور مختصر مفهوم نظام سیاسی با رویکرد اسلامی تشریح گردیده و پس از آن، انواع خطمشی و خطمشی‌های فراگیر بیان می‌شوند.

نظام سیاسی اسلامی

تعاریف گوناگونی از نظام سیاسی ارائه شده است که برخی از مهم‌ترین آن‌ها عبارتند از:

- «نظام سیاسی به معنای همان نظامی است که امور جامعه را اداره می‌کند. یعنی همان قوانینی که با آن، امور اجتماع را تدبیر می‌کنند. هیچ جامعه‌ای بدون نظام سیاسی نمی‌تواند به پای خود بایستد مگر آن که از اصل، بی‌نظم و قانون باشد» (حایری، ۱۳۷۵، ۸).
- نظام سیاسی، اساس و شالوده‌ای است که متفکران یک مذهب یا قوم و ملت، آن را برای اجرای مقاصدشان پی‌ریزی می‌کنند. ولی در جامعه ما به آن قالب و چهارچوبی که به وسیله آن، مطالب خود را به جامعه ارائه می‌دهند، نظام سیاسی می‌گویند (گرگی، ۱۳۷۵، ۱۲).
- نظام سیاسی و دولت اصطلاحاً عبارت است از: «یک اقتدار عالی که از تشکل ملت به وجود می‌آید منتها بر اساس نظریه ولایت فقیه. در شکل‌گیری دولت، مبنای ولایت فقیه موثر است؛ یعنی یک شکل‌گیری دو بعدی است: یک بعد، حاکمیت الهی است و بعد دیگر حاکمیت مردمی است. از آن جا که مردم معتقد به حاکمیت الهی هستند این دو با هم تلفیق می‌شوند یعنی شکل‌گیری اقتدار عالی هم از طریق آرای مردم است و هم از کانال اراده و حاکمیت الهی. ما بر اساس مبنای اندیشه سیاسی و بر اساس نظریه امامت و تئوری ولایت فقیه باید نظام سیاسی مناسب را بسازیم» (عمید زنجانی، ۱۳۷۵، ۱۷).
- نظام سیاسی اسلام، مجموعه‌ای به هم پیوسته از فعالیت‌های سیاسی است که کارگزاران بسیاری، با هدف خاصی بدان متعهد شده‌اند. این سیستم از عناصری هم‌بسته تشکیل شده است که هر کدام به تنهایی بخشی از نظام سیاسی اسلام را تشکیل داده و نهادها و گروه‌های معینی را شامل می‌شوند (فیرحی، ۱۳۸۰، ۱۵۶).
- «نظام سیاسی عبارت است از الگوی نظم‌دهنده‌ی روابط قدرت- به معنای امر و نهی یا الزام- در جامعه انسانی که هدف آن، ایجاد عدل و برقراری روابط عادلانه بین افراد و نهادهای جامعه است» (اراکی، ۱۳۹۲، ۵۵).

با بررسی تعاریف گذشته می توان بیان کرد که منظور از نظام سیاسی، نظامی است که متضمن موضوعات و مسایل زیر باشد:

- ✓ مبتنی بر یکی از منابع قدرت و مشروعیت است؛
- ✓ نظم بخشی و سامان دهی، قدر متیقن اهداف تشکیل نظام سیاسی است؛
- ✓ قدرت، موضوع آن بوده و درصدد نظام مند ساختن روابط قدرت بین مردم و نهادهای اجتماعی در جامعه است.

آیات سیاسی در قرآن کریم نشان از تلازم دین و سیاست دارد. نظام خاص سیاسی در قرآن بر محوریت ولایت الله و اطاعت از خدا و رسول و اولوالامر شکل می گیرد که خود گویای جایگاه رهبران جامعه در تفکر اسلامی است. مبانی تفسیر سیاسی در قرآن کریم بر اساس سیادت و فرمانروایی مطلق خداوند، تفکیک ناپذیری سیاست از دین، تاثیر مبانی کلامی و نوع اندیشه و جهان بینی در برداشت از آیات سیاسی و به همان نسبت تعیین اهداف غایی و وسطی نظام سیاسی پی ریزی می شود (دولت آبادی، ۱۳۸۸، ۶۰).

تصور وجود مباحث سیاسی در قرآن کریم و انتظار اخذ رهنمود در زمینه مباحث سیاسی به ویژه فلسفه سیاسی بر سه پیش فرض استوار است (لک زایی، ۱۳۸۷، ۶۱):

۱. معارف اسلامی، هم چون سایر مکاتب اجتماعی، ناظر به تکالیف عملی و به ویژه زندگی اجتماعی است و در واقع مباحث فکری و نظری اسلام از این دیدگاه که چه طرحی برای زندگی انسان و چه هدفی برای بودن او و چه راهی برای رسیدن به این هدف ارائه می دهند مورد بررسی و تامل قرار می گیرند؛
۲. معارف اسلامی، به صورت پیوسته و در قالب منظمه ای فکری و عملی قرار دارند؛
۳. در استنباط مسائل اسلامی، مدارک و متون اساسی دین اصل و منبع است، نه سلیقه ها و نظریات شخصی و نه اینکه قرآن کریم - که کامل ترین و متقن ترین سند اسلامی است - کنار گذاشته شود، چنانکه برخی اخباری مسلکان چنین کرده اند.

خطمشی های فراگیر و هادی

خطمشی های سیاسی یک حکومت، اصولی هستند که به وسیله مراجع ذی صلاح در کشور وضع شده اند و به عنوان الگو و راهنما، اقدامات و فعالیت های لازم در جامعه را رهبری می کنند (الوانی، ۱۳۸۷، ۲۲). نوع شناسی های متعددی از خطمشی ارائه شده است که در ذیل با توجه به موضوع مورد بحث، خطمشی های فراگیر و هادی تبیین می شود.

خطمشی فراگیر^{۱۲} مجموعه ای از اصول است که چگونگی اعمال و اجرای خطمشی ها را مشخص می کند (پولیراکیس^{۱۳}، ۲۰۰۲، ۴۲). خطمشی فراگیر عبارت است از خطمشی های کلان حاکم بر چرخه ی خطمشی، فرآیند خطمشی و خطمشی های حوزه های گوناگون (کاراکوستاس^{۱۴} و زورجیوس^{۱۵}، ۲۰۰۸). خطمشی های فراگیر مجموعه ای از قیود و قوانین هستند که حاکم بر خطمشی های عمومی هستند (بلوکوستولسکی^{۱۶}، ۲۰۰۲). خطمشی فراگیر به معنی لزوم کنترل فرآیند خطمشی گذاری و چگونگی ایجاد، اعمال و اجرای خطمشی است (باسکرویل^{۱۷}

^{۱۲} Meta policy

^{۱۳} Polyraakis

^{۱۴} Karakostas

^{۱۵} Zorgios

^{۱۶} Belokosztolszki

^{۱۷} Baskerville

و سیپون^{۱۸}، ۲۰۰۲، ۳۴۲). به طور خلاصه می‌توان گفت که خطمشی‌های فراگیر حاوی پیش‌فرض‌ها، معیارها، الگوها و رهنمودهایی است که خطمشی‌های عمومی باید از آن‌ها تبعیت کنند.

خطمشی‌های هادی، اصول و پایه‌های خطمشی‌گذاری هستند. خطمشی‌های هادی به تصمیم‌گیرندگان اطلاعات کافی ارائه می‌دهد (الوانی و شریف‌زاده، ۱۳۸۹، ۸). در نتیجه هراندازه در زمینه‌ی خطمشی‌های هادی، سرمایه‌گذاری بیشتر شود، در خطمشی‌های عمومی آثار مفیدی به جای خواهد گذاشت و به کمک خطمشی‌های راهنما می‌توان شیوه‌های مناسب خطمشی‌گذاری را در وضعیت‌های گوناگون شناخت (گاپی^{۱۹}، ۲۰۰۸).

در خصوص نسبت خطمشی‌های فراگیر، هادی و عمومی، با نگاهی آکزیوماتیزه و در قالب اصول بنیادین (ر.ک. میرزایی اهرنجانی، ۱۳۸۶، ۸)، خطمشی‌های فراگیر و هادی را می‌توان متناظر با اصول موضوعه و خطمشی‌های عمومی را متناظر با اصول متداول دانست. در نتیجه در صورت استنباط اصول موضوعه‌ی خطمشی‌گذاری از قرآن کریم در قالب خطمشی‌های فراگیر و هادی، می‌توان مبنایی اصیل برای تدوین و ارزیابی خطمشی‌های عمومی بدست آورد؛ پژوهش حاضر درصدد دستیابی به این مهم است.

پیشینه پژوهش

در این بخش به صورت خلاصه برخی از پژوهش‌های گذشته که قرابت موضوعی با پژوهش حاضر دارند، بررسی و یافته‌های آنها تحلیل می‌شود و در انتها نوآوری پژوهش حاضر نسبت به پژوهش‌های گذشته ارائه می‌شود. پژوهش سید موسوی و محمدی (۱۳۹۵) با بررسی ابعاد و شاخص‌های حاکمیت از منظر قرآن به دنبال شناسایی این مورد است که منشا و ضوابط اعمال اقتدار و حاکمیت سیاسی از منظر قرآن کریم چیست. این پژوهش برآنست که منشاء حاکمیت سیاسی از منظر قرآن کریم، الهی هست و نشأت گرفته از ربوبیت تکوینی تشریعی خداوند است. با توجه به این نکته در مقاله حاضر بیان می‌شود که اعمال حاکمیت سیاسی و اقتدار در عرصه‌های تقنینی، قضایی، اجرایی و سیاست خارجی تنها در چارچوب ضوابط و احکام دینی پذیرفته است و مردم سالاری در طول حاکمیت و ربوبیت الهی معنا می‌یابد.

زارع قراملکی (۱۳۸۹) در پژوهشی با عنوان اصول تفکر سیاسی در قرآن، مختصات و ویژگی‌های سیاست و نظام سیاسی را از قرآن کریم استخراج کرده است. او در این پژوهش اصول تفکر سیاسی در قرآن کریم را در سه بخش آورده است:

۱. اصول مبانی (زیرساخت‌ها): در این قسمت آموزه‌های معرفت‌شناختی، هستی‌شناختی و انسان‌شناختی قرآن کریم که مرتبط با نظام سیاسی قرآن کریم است، تحلیل شده است.
۲. اصول راهبردی: در این قسمت اصول راهبردی ناظر به تفکر سیاسی در قرآن کریم آورده شده است که مهم‌ترین آنها شامل حق و باطل، حق و تکلیف، عدل و قسط، امامت و نظارت همگانی است.
۳. اصول کاربردی: در این بخش نیز اصول کاربردی را در سه بخش حقوق سیاسی، سلوک سیاسی و نظام سیاسی آورده است.

بهروزی لک و دهقانی فیروزآبادی (۱۳۹۲) در پژوهشی با عنوان مبانی سیاسی قرآن کریم در تفاسیر به این نتیجه رسیدند که مبانی سیاسی اسلام، عدالت محور است که نتیجه آن گسترش عدالت اجتماعی در سطح روابط داخلی و خارجی است. همچنین در این پژوهش نحوه رفتار سیاسی در روابط داخلی و خارجی، نحوه برخورد در سیاست‌های مالی و اقتصادی، لزوم مشورت در امور حکومتی و سیاسی، لزوم حق‌مداری و عدالت‌گستر بودن سیاست

^{۱۸} Siponen

^{۱۹} Guppy

های جنگی، لزوم آگاهی در مدیریت سیاسی - امنیتی و ...، به عنوان برخی از مبانی سیاسی اسلام، بررسی شده است.

لک زایی و احمدی سفیدان (۱۳۹۲) در پژوهشی با عنوان قرآن کریم و خطمشی‌های سیاسی، با هدف استخراج اصول و خطمشی‌های کلان جامعه از قرآن، خطمشی‌ها را در سه دسته خطمشی‌های فراگیر، خطمشی‌های هادی و خطمشی‌های عمومی تقسیم کرده اند. آن‌ها معتقدند که خطمشی‌های فراگیر و خطمشی‌های هادی از قرآن کریم قابل استخراج است ولی خطمشی‌های عمومی در قرآن مورد بررسی قرار نگرفته است. در این پژوهش خطمشی‌های فراگیر سیاسی قرآن کریم به سه دسته خدا محوری، عدالت محوری و امنیت محوری تقسیم بندی شده است. همچنین حاکمیت شریعت و قوانین الهی در حکومت، امامت و رهبری، امت واحد، شورا و مشورت در امور، پابندی به پیمان‌ها و قراردادهای صلح و جهاد در راه خدا و ... برخی از خطمشی‌های هادی هستند که در این پژوهش استخراج شده است.

نادری (۱۳۹۲) در پژوهش خود با عنوان سیمای سیاست در قرآن کریم در سه بخش عمده بحث می‌کند:

۱. بخش اول: خطوط کلی حاکم بر سیاست اسلامی: در این بخش اصولی همچون سنت مهلت الهی، عبرت‌های تاریخ، اختیار و آزادی انسان‌ها، قانونمندی تاریخ و ... بررسی شده است.

۲. بخش دوم: سیاست داخلی: در این بخش مطالبی همچون جایگاه حکومت در نظام سیاسی، تحکیم خانواده، مدیریت بحران تقویت وحدت، تامین امنیت، امانتداری و تخصص و ... به عنوان اصول سیاست داخلی بیان می‌شود.

۳. بخش سوم: سیاست خارجی و روابط بین‌الملل: در این بخش اصول حاکم در سه قالب اصول سیاسی، اصول حقوقی و اصول امنیتی ارائه می‌شود.

علم الهدی (۱۳۹۳) در کتاب تفسیر آیات سیاسی قرآن کریم، مباحثی همچون حکومت و دولت، فرمان‌بری، اطاعت مشروع، قدرت، سلطه و حاکمیت نامشروع، مظاهر اجرایی حکومت، عناصر حکومت، فرآیند تحقق دولت در زندگی اجتماعی و بیعت ... را بر اساس آیات سیاسی قرآن تفسیر کرده است.

مختاری (۱۳۹۷) در پژوهشی با عنوان نظام سیاسی قرآن، ضرورت بحث اسلامی شدن علوم انسانی و علوم سیاسی به طور خاص را مطرح می‌کند. در این پژوهش، مطالبی همچون حاکمیت و ولایت الهی، رابطه دین با سیاست، سیاست و قانونگذاری، جهاد، امر به معروف و نهی از منکر، آمادگی دفاعی و ... با توجه به آیات قرآن کریم شرح داده شده است.

بر مبنای پیشینه پژوهش فوق، پژوهش فوق از چند منظر دارای نوآوری است؛ نخست از منظر موضوع، پژوهش بر حوزه‌ی خطمشی‌های فراگیر با محوریت گروه‌های هدف متمرکز شده است که در نوع خود منحصر به فرد است؛ همچنین سعی شده است، به صورتی روش‌مند و از طریق کاربرد رویکرد آگزیوماتیزه، گزاره‌های سیاسی قرآن - کریم، از مبانی یا همان عقلانیت تا خطمشی‌های فراگیر مرتبط، شناسایی و طبقه‌بندی شود. در این مسیر، استخدام روش‌شناسی داده‌بنیاد و همچنین مطالعه تمامی آیات قرآن کریم و کدگذاری آیات مرتبط، و نه نمونه‌گیری بر اساس واژگان کلیدی، از دیگر مزایای این پژوهش نسبت به پژوهش‌های مشابه است. بر این اساس، پژوهش حاضر از حیث موضوع، رویکرد و روش‌شناسی دارای نوآوری است.

روش‌شناسی استخراج خطمشی‌های فراگیر

جهت طراحی و تنظیم خطمشی‌های فراگیر ابتدا می‌بایست ارزش‌های حاکم بر جامعه و نظام سیاسی کشور را به

عنوان منشأ خطامشی و منبع پژوهش حاضر شناخت. یکی از اصلی‌ترین منابع شناخت ارزش‌های حاکم بر نظام جمهوری اسلامی ایران و جامعه‌ی ایران، قرآن‌کریم است. بر این اساس منبع پژوهش حاضر، قرآن‌کریم و کتب تفسیری قرار گرفت که در قالب سنجه‌های غیرواکنشی^{۲۰} (محمدپور، ۱۳۹۲: ج ۱: ۲۰۳) و متون گسترده^{۲۱} (چارمز^{۲۲}، ۲۰۰۶: ۳۵) دسته‌بندی می‌گردد. در طول پژوهش، سعی شده است از طریق کاربست نمونه‌گیری نظری^{۲۳}، از هر یک از واحدهای تحلیل بر مبنای سهم بالقوه آن‌ها در توسعه، اشباع^{۲۴} و آزمون سازه‌های نظری استفاده شود (چارمز، ۲۰۰۰: ۵۱۹).

پس از جمع‌آوری داده‌ها از قرآن‌کریم، از روش نظریه‌پردازی داده‌بنیاد^{۲۵} در قالب روش تدبیری تحقیق موضوعی قرآن‌کریم (لسانی فشارکی، ۱۳۹۳) جهت تحلیل اطلاعات بهره گرفته شده است. اتخاذ این روش تحلیل در پژوهش حاضر، با رویکرد فوق‌فعال حاکم بر این تحقیق مطابقت دارد، چرا که نظریه‌پردازی داده‌بنیاد یک روش پژوهشی استقرایی^{۲۶} است که به پژوهشگران در حوزه‌های گوناگون امکان می‌دهد تا به جای اتکا به نظریه‌های موجود، خود به تدوین نظریه از طریق تحلیل مقایسه‌ای مشاهدات اقدام کنند و لذا نوعی پژوهش اکتشافی نیز تلقی می‌شود (اشتراوس و کوربین، ۱۳۸۵).

در پژوهش حاضر به منظور پاسخ به سؤال اساسی تحقیق مبنی بر اصول موضوعه‌ی خطامشی‌گذاری و یا به عبارتی استخراج خطامشی‌های فراگیر، نکات مرتبط از قرآن‌کریم از آخر به اول در قالب ۳۶۸ کد اولیه استنباط گردید.

^{۲۰} Nonreactive Measures

^{۲۱} Extant texts

^{۲۲} Charmaz

^{۲۳} Theoretical Sampling

^{۲۴} Saturation

^{۲۵} grounded theory

^{۲۶} Inductive

جدول ۱: نمونه‌ای از مفهوم‌یابی اولیه از آیات قرآن کریم

ردیف	متن آیه	ترجمه	مفهوم اولیه	نشانه
	سوره مبارکه بقره			
۱	وَلَا تَلْبِسُوا الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْتُمُوا الْحَقَّ وَ أَنْتُمْ تَعْلَمُونَ	و حق را با باطل نیامیزید! و حقیقت را با اینکه می‌دانید کتمان نکنید!	لزوم تمایز بین حق و باطل	Pp ^{۳۷} ۰۰۲۰۴۲-۱
۲	وَ إِذْ نَجَّيْنَاكُمْ مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ يُدَبِّحُونَ أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ وَ فِي ذَٰلِكُمْ بَلَاءٌ مِّنْ رَبِّكُمْ عَظِيمٌ	و (نیز به یاد آورید) آن زمان که شما را از چنگال فرعونیان رهایی بخشیدیم که همواره شما را به بدترین صورت آزار می‌دادند: پسران شما را سر می‌پریدند و زنان شما را (برای کنیزی) زنده نگه می‌داشتند. و در اینها، آزمایش بزرگی از طرف پروردگارتان برای شما بود	لزوم تشکر و قدردانی مردم از نظام سیاسی اسلام	Pp۰۰۲۰۴۹-۱
۳	إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَ الَّذِينَ هَادُوا وَ النَّصْرَى وَ الصَّبِيْنَ مِنْ ءَامَنَ بِاللَّهِ وَ الْيَوْمِ الْآخِرِ وَ عَمِلُوا صَالِحًا فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَ لَا هُمْ يَحْزَنُونَ	کسانی که (به پیامبر اسلام) ایمان آورده‌اند، و کسانی که به آئین یهود گرویدند و نصاری و صابئان [پیروان یحیی] هر گاه به خدا و روز رستاخیز ایمان آورند، و عمل صالح انجام دهند، پاداششان نزد پروردگارشان مسلم است و هیچ گونه ترس و اندوهی برای آنها نیست. (هر کدام از پیروان ادیان الهی، که در عصر و زمان خود، بر طبق وظایف و فرمان دین عمل کرده‌اند، مأجور و رستگارند.)	وحدت هدف تمام‌های نظامات سیاسی و دینی الهی	Pp۰۰۲۰۶۲-۱
۴	وَ إِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ لَا تَسْفِكُونَ دِمَاءَكُمْ وَ لَا تَخْرُجُونَ أَنْفُسَكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ ثُمَّ أَقْرَرْتُمْ وَ أَنْتُمْ تَشْهَدُونَ	و هنگامی را که از شما پیمان گرفتیم که خون هم را نریزید و یکدیگر را از سرزمین خود، بیرون نکنید. سپس شما اقرار کردید (و بر این پیمان) گواه بودید.	عدم ریختن خون انسان‌ها عدم اخراج افراد از سرزمینشان بدون دلیل	Pp۰۰۲۰۸۴-۱
۵	مَا يُوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكُتُبِ وَ لَا الْمُشْرِكِينَ أَنْ يُنَزَّلَ	کافران اهل کتاب، و (همچنین) مشرکان، دوست ندارند که از سوی خداوند، خیر و برکتی بر شما نازل گردد در حالی که	عدم خیرخواهی کفار و مشرکین و برخی از اهل	Pp۰۰۲۱۰۵-۱

^{۳۷} حرف (P) اول نشانه نکته و حرف (p) دوم نشانه‌ی سیاست است و عدد سه رقمی نخست (۰۰۲) نشانگر شماره سوره و عدد سه رقمی دوم (۰۴۲) نشانگر شماره آیه و عدد آخر نشاندهنده‌ی شماره نکته‌ی آیه است.

	کتاب برای مسلمانان	خداوند، رحمت خود را به هر کس بخواهد، اختصاص می‌دهد و خداوند، صاحب فضل بزرگ است	عَلَیْكُمْ مِّنْ خَيْرٍ مِّنْ رَّبِّكُمْ وَاللَّهُ يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَن يَشَاءُ وَ اللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ
--	-----------------------	--	--

سپس این مفاهیم اولیه به ۲۷۹ مفهوم متمرکز تقلیل پیدا کرد.

جدول ۲: نمونه‌ای از مقوله‌بندی ثانویه مفاهیم مستخرج از قرآن کریم

ردیف	آیات متناظر	نشانه	کد اولیه (مفهوم اولیه)	کد متمرکز (مفهوم ثانویه)
۱	pp۰۰۴۰۵۹-۱	نسا ۵۹	قابل شدن به اهمیت و ضرورت حکومت اسلامی و اعتقاد به تشکیل حکومت اسلامی	حکومت شناسی
۲	pp۰۰۴۰۸۳-۱	نسا ۸۳		
۳	pp۰۰۸۰۶۰-۱	انفال ۶۰		
۴	pp۰۰۵۷۰۲۵-۲	حدید ۲۵		
۵	pp۰۲۲۰۴۱-۱	حج ۴۱		
۶	pp۰۲۲۰۷۸-۱	حج ۷۸	قابل شدن مشروعیت برای حکومت های الهی در پی اتصال به ولایت انبیا، اولیا و اوصیا است	حکومت شناسی
۷	pp۰۰۵۰۵۵-۱	مائده ۵۵	اهمیت و ضرورت جایگاه حاکم اسلامی در حکومت اسلامی و اعتقاد به منصوب شدن آن از سوی خداوند	
۸	pp۰۱۷۰۷۱-۱	اسرا ۷۱		

پس از طی مراحل رفت و برگشتی بین مفاهیم اولیه و متمرکز و کاربست مقایسه‌های مستمر، در نهایت ۹۵ مقوله‌ی محوری و ۵ مقوله اصلی استخراج گردید که در جدول ۳ نشان داده شده است.

جدول ۳: مقولات محوری مستخرج از قرآن کریم به همراه تعداد مفاهیم تعریف‌کننده‌ی آنها

	کدگذاری محوری (مقولات محوری)	کدگذاری باز	
		کدهای متمرکز	کدهای اولیه
در نظر داشت عقلانیت	خداشناسی	۹	۲۰
	انسان شناسی	۶	۱۳
	سنت شناسی	۱۴	۳۷
	حکومت شناسی	۳	۸
	دین شناسی	۲	۶
	جامعه شناسی	۴	۶
ویژگی‌های حاکم	۲۵	۴۷	۴۷

	خطمشی‌های همه عرصه‌ای	۴۸	۷۵	۷۵	
	خطمشی‌های تحت حاکمیت بر اساس گروه‌های هدف	مستضعف مسلمان	۱۲	۱۸	۱۸
		مستضعف غیرمسلمان	۶	۶	۶
		مستکبر مسلمان منافق	۷	۸	۸
		مستکبر مسلمان محارب	۵	۶	۶
		غیرمسلمان (کافر و مشرک) محارب	۸	۱۰	۱۰
		غیرمسلمان (کافر و مشرک) غیر محارب	۴	۶	۶
		غیرمسلمان (اهل کتاب) محارب	۷	۹	۹
		غیرمسلمان (اهل کتاب) غیر محارب	۵	۷	۷
	خطمشی‌های تحت حاکمیت بر اساس گروه‌های هدف	مستضعف مسلمان	۶	۸	۸
		مستضعف غیر مسلمان	۴	۴	۴
		مستکبر مسلمان منافق	۴	۴	۴
		مستکبر مسلمان محارب	۴	۴	۴
		غیرمسلمان (کافر و مشرک) محارب	۱۴	۱۶	۱۶
		غیرمسلمان (کافر و مشرک) غیر محارب	۹	۱۵	۱۵
		غیرمسلمان (اهل کتاب) محارب	۱۳	۱۶	۱۶
		غیرمسلمان (اهل کتاب) غیر محارب	۱۱	۱۹	۱۹
	جمع	۵	۹۵	۳۶۸	۲۷۹

پژوهش‌گران راهبردهای گوناگونی را در خصوص اعتباریابی^{۲۸} یافته‌های به‌دست‌آمده به کار گرفتند؛ نخست باید توجه داشت که پژوهش حاضر، ماهیتی خطی^{۲۹} نداشته، بلکه متاثر از طرح روش کیفی نظریه‌ی زمینه‌ای، به صورت دورانی^{۳۰}، مارپیچی^{۳۱} و در حال شدن^{۳۲} (ر.ک. محمدپور، ۱۳۹۲، ج ۱: ۳۱۴) اجرا شده است. بر این اساس، به دلیل بهره‌گیری از روش مقایسه‌های مستمر^{۳۳} (چارمز، ۲۰۰۶: ۵۴)، اعتبار کیفیت فراگرد اجرای پژوهش تضمین گردیده

^{۲۸} Validation

^{۲۹} Linear

^{۳۰} Cyclical

^{۳۱} Spiral

^{۳۲} Becoming

^{۳۳} Constant Comparison

است. همچنین فرایند و نتایج پژوهش در قالب ممیزی بیرونی^{۳۴}، به میزان بیرونی ارائه شد تا بررسی و صحت روند، یافته‌ها، تفاسیر و نتیجه‌گیری‌ها مورد ارزیابی قرار گیرد.

یافته‌ها

اغلب در نظام سیاسی، مباحث مربوط به حکومت و دولت و همچنین وظایف دولت در عرصه داخلی و بین‌المللی مطرح می‌شود. نظام سیاسی، نظامی است که متولی آن مسئولین و نخبگان سیاسی کشورها هستند. تشکیل حکومت، وظایف حکومت، نحوه انتخاب رهبران و کارگزاران حکومت، ارتباط حکومت با دیگر حکومت‌ها و ... از جمله مواردی است که در نظام سیاسی در مورد آن بحث و بررسی می‌شود. در ارتباط با نظام سیاسی در اسلام، نظریه اکثریت قریب به اتفاق مسلمانان بر این است که اسلام به‌عنوان یک دین جامع و جاودانه، دارای نظام سیاسی خاص به خود می‌باشد و پیامبر گرامی اسلام صلی‌الله‌علیه‌و‌آله اولین حکومت و نظام سیاسی اسلام را در مدینه پایه‌گذاری نموده است.

در پژوهش حاضر، قرائت قرآن کریم با نظرداشت استخراج گزاره‌های هادی نظام سیاسی انجام شد. بنابراین در این پژوهش به طور مختصر به بحث‌هایی همچون ضرورت تشکیل حکومت و دولت و مبانی فلسفی تشکیل دولت و حکومت پرداخته شده است. حجم معظمی از گزاره‌های فراگیر قرآنی عرصه نظام سیاسی ناظر به کارکرد و وظایف دولت و حکومت اسلامی در عرصه سیاست است.

عقلانیت، هسته و شاکله اصلی نظام سیاسی را تشکیل می‌دهد. عقلانیت همان اعتقادات و باورها هستند که تأثیر مستقیم یا باواسطه بر روی سیاست‌ها و اقدامات دارند. مؤلفه‌های عقلانیت در نظام سیاسی شامل موارد زیر می‌شود:

۱. خداشناسی: تشریح و توصیف صفات و ویژگی‌های خداوند متعال و فهم اراده الهی در امور مرتبط با امر سیاست در بحث خداشناسی انجام می‌شود.
۲. دین‌شناسی: بدون شک در نظام سیاسی اسلام، دین، محور و مدار مرکزی است. به‌عبارت‌دیگر، نظام سیاسی از منظر قرآن کریم، مشحون از دین و باورهای دینی است و دین، الگوی عقلانیت کنش‌گران سیاسی را شکل می‌دهد.
۳. سنت‌شناسی: سنت‌های الهی که ارتباط بیشتری با نظام سیاسی دارند در اینجا مطرح می‌شوند. مثلاً سنت استدراج در مورد نابودی حکومت‌های ظالم و یا سنت نصرت الهی که مسئولین و کارگزاران نظام سیاسی بایستی به آن باور و ایمان داشته باشند.
۴. انسان‌شناسی: انسان‌شناسی نیز یکی از دال‌های الگوی عقلانیت است که در همه خرده‌نظام‌ها و به‌طور خاص در خرده‌نظام سیاسی نیز وجود دارد. شناخت انسان و ویژگی‌های آن با واسطه نقش مهمی در اداره نظام سیاسی دارد.
۵. جامعه‌شناسی: یکی از مباحث مهم که در حوزه عقلانیت قرار می‌گیرد شناخت جامعه به‌عنوان یک هویت مستقل و جداگانه است. بنابر آیات قرآن، جوامع و امت‌ها دارای هویت مستقلی هستند. نوع شناسی جوامع و افراد مختلف به‌عنوان گروه‌های هدف خطامشی‌گذاری، ضرورتی مهم برای ارائه گزاره‌های هادی قرآنی در نظام سیاسی است.
۶. حکومت‌شناسی: همان‌گونه که در ابتدا بیان شد، نظام سیاسی رابطه بسیار نزدیکی با مسئله حکومت و

^{۳۴}. External audit

دولت دارد. شناخت حکومت و ماهیت آن از جمله عقلانیت‌های خاصی است که مختص نظام سیاسی است و بایستی در تدوین گزاره‌های هادی نظام سیاسی مدنظر قرار بگیرد.

پس از لایه عقلانیت که زیربنای گزاره‌های فراگیر هستند، نویسندگان با بررسی آیات قرآن و ملاحظه دیدگاه سیاسی و خطامشی‌گذاری، سیاست‌ها و گزاره‌های فراگیر نظام سیاسی را در سه عرصه طبقه‌بندی کردند.

۱. خطامشی‌ها و گزاره‌های فراگیر همه عرصه‌ای؛

۲. خطامشی‌ها و گزاره‌های فراگیر ناظر به درون قلمرو حاکمیت اسلام؛

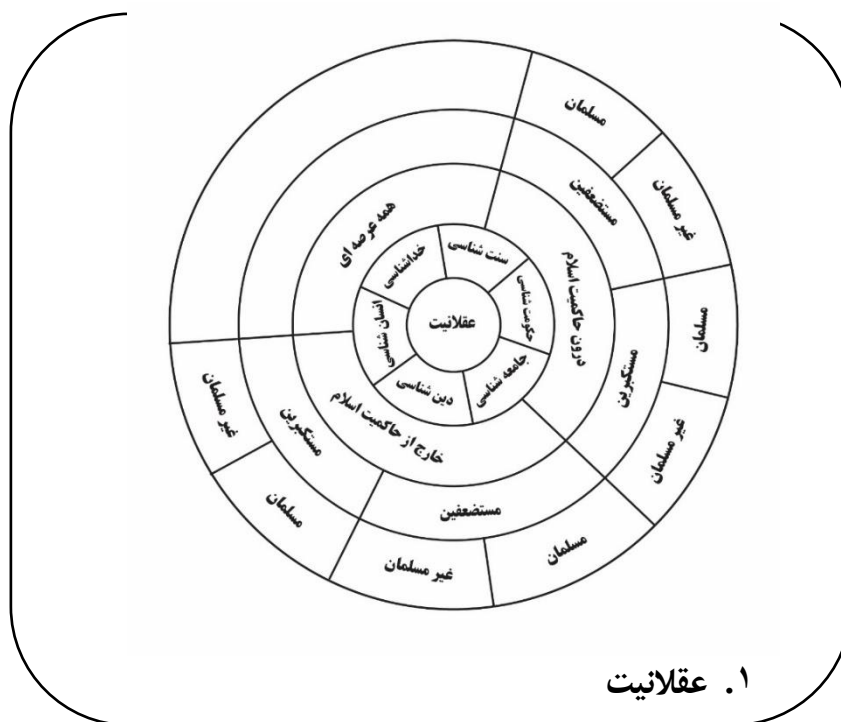
۳. خطامشی‌ها و گزاره‌های هادی ناظر به خارج از قلمرو حاکمیت اسلام.

همچنین، خطامشی‌ها و گزاره‌های همه عرصه‌ای، شامل آیات قرآن و گزاره‌های فراگیر هستند که مختص به تمامی عرصه‌ها برای تمامی بشر است. به‌عنوان مثال مقابله با ظلم و ستم هیچ ربطی به دین و مذهب، ملت و دولت ندارد. بنابراین خطامشی‌های همه عرصه‌ای، به‌عنوان خطامشی‌های کلان و فراگیر نظام سیاسی باید نصب العین مسئولین حکومت اسلامی باشد.

با بررسی آیات قرآن کریم مشخص شد که جامعه مخاطب برخی از آیات قرآن کریم، افراد درون حاکمیت اسلام و برخی از آیات دیگر مخاطبانش افراد خارج از حاکمیت اسلام هستند. به‌عنوان مثال وقتی که خداوند فرمان برخورد با منافقین را می‌دهد، جامعه‌ی هدف این فرمان، افراد درون حاکمیت اسلامی هستند. همچنین وقتی بیان می‌کند که به دولت‌های یهود و نصاری اعتماد کامل نکنید، این خطامشی فراگیر ناظر به خارج از حاکمیت اسلام است. به این دلیل نویسندگان گزاره‌های فراگیر را به دو دسته داخل و خارج از حاکمیت اسلامی طبقه‌بندی کردند.

در گزاره‌های فراگیر ناظر به درون حاکمیت اسلامی، ملاک و طبقه‌بندی که قرآن کریم در آیات زیادی بر روی آن تأکید می‌کند، طبقه‌بندی مستکبرین و مستضعفین هستند. به‌عبارت‌دیگر در درون جامعه اسلامی نیز یک طبقه مستضعف و یک طبقه مستکبر وجود دارد که خود این دو طبقه بعداً به دو طبقه مسلمان و غیرمسلمان تقسیم می‌شود. به‌عبارت‌دیگر می‌توان بیان کرد که در زمینه خطامشی‌گذاری سیاسی مقسم اصلی، مستکبر و مستضعف است که هر کدام به دو شاخه مسلمان و غیرمسلمان طبقه‌بندی می‌شوند. بر اساس این طبقه‌بندی، سیاست‌ها و گزاره‌های فراگیر ناظر به هر طبقه در ادامه به‌صورت تفکیکی و مشخص ارائه می‌شود. همچنین به‌صورت جزئی‌تر سیاست‌ها و گزاره‌های فراگیر برای برخورد با منافقین جامعه اسلامی و یا محاربین داخلی نیز به‌عنوان انواعی دیگر از جوامع هدف خطامشی‌گذاری، مشخص می‌شوند.

در گزاره‌های فراگیر ناظر به خارج از حاکمیت اسلامی که بیشتر در ادبیات علوم سیاسی امروز تحت عنوان سیاست خارجه و روابط بین‌الملل مطرح می‌شود، ملاک طبقه‌بندی گروه‌ها و کشورهای هدف برای خطامشی‌گذاری، کشورها و دولت‌های استکباری و کشورهای مستضعف است. وظایف و سیاست‌هایی که دولت اسلامی در نسبت با دولت‌ها و حکومت‌های مستکبر و مستضعف چه مسلمان و چه غیرمسلمان باید استفاده کند در این قسمت به‌صورت تفکیکی و جزئی در ادامه مطرح می‌شود. در گزاره‌های فراگیر ناظر به خارج از حاکمیت اسلامی نیز، گزاره‌های فراگیر خاص ناظر به محاربین و یا کسانی که غیرمحارب با نظام سیاسی اسلام هستند به تفکیک ارائه می‌شود. در نتیجه می‌توان الگوی گزاره‌های فراگیر قرآن کریم در نظام سیاسی اسلام به تفکیک از نشان داد و در ادامه گزاره‌ها را به صورت مبسوط بیان کرد.

۱. عقلانیت

شکل ۱: الگوی گزاره‌های فراگیر نظام سیاسی اسلامی

۱/۱. خدانشناسی

۱/۱/۱. اعتقاد و باور به قدرت مطلق و لایزال الهی به عنوان آفریننده و اداره‌کننده نظام هستی؛

۱/۱/۲. باور به مالکیت مطلق و بلامنازع خداوند بر نظام هستی؛

۱/۱/۳. قائل شدن ولایت مطلقه و بلاشروط برای خداوند بر امور هستی و امور بندگان؛

۱/۱/۴. سرچشمه و منبع عزت را برای خدا دانستن و اینکه عزت و ذلت در دستان خداوند متعال است؛

۱/۱/۵. باور و اعتقاد به حاکمیت مطلق خداوند بر نظام هستی؛

۱/۱/۶. باور و اعتقاد به وکیل بودن خداوند و اینکه در نهایت امور را بایستی به او واگذار کرد؛

۱/۱/۷. قائل شدن ارجحیت خداوند و توحید و یکتاپرستی بر تمامی منافع مادی و معنوی؛

۱/۱/۸. باور به نظارت و سرپرستی الهی نسبت به امور تمامی بندگان؛

۱/۱/۹. اعتقاد به نصرت الهی و حمایت‌های الهی در صورت انجام صحیح و منطبق با اصول و وظایف.

۱/۲. انسان‌شناسی

۱/۲/۱. قائل بودن و اعتقاد داشتن به مقام خلیفه‌اللهی انسان؛

۱/۲/۲. اعتقاد به قرب و منزلت انسان به واسطه اینکه در میان موجودات حامل امانت الهی است؛

۱/۲/۳. باور و اعتقاد به فطرت پاک و خداجوی تمامی انسان‌ها؛

۱/۲/۴. قائل شدن اختیار برای انسان به‌منظور گزینش مسیر هدایت یا مسیر ضلالت؛

۱/۲/۵. باور به آزادی بیان داشتن انسان‌ها و اینکه در بیان عقاید خود در چارچوب و قواعد حکومت اسلامی آزادند؛

۱/۲/۶. قائل شدن حقوق مختلفی همچون حق حیات، حق سلامت و به‌طور کلی حقوق عمومی ناظر به انسانیت برای تمامی بشر.

۱/۳. سنت‌شناسی

۱/۳/۱. باور به سنت نصرت الهی و عدم مغلوب شدن جبهه حق در پی نصرت الهی؛

۱/۳/۲. باور به قانونمندی تاریخ و تغییر ایجاد نشدن در سنت‌های الهی و ثبوت سنت‌های الهی؛

۱/۳/۳. قائل بودن به سنت الهی در مورد دادن اختیار و آزادی به انسان در انتخاب مسیر؛

۱/۳/۴. در نظر گرفتن سنت آزمایش الهی به عنوان سنگ محکی برای سنجش ایمان و عبودیت بندگان؛

۱/۳/۵. باور به سنت الهی در هلاکت امم متجاوز و سرکش؛

۱/۳/۶. اعتقاد و باور به سنت نصرت و امداد الهی به مؤمنان؛

۱/۳/۷. باور به سنت الهی قرار داشتن آسانی پس از سختی و امیدوار شدن به آینده؛

۱/۳/۸. اعتقاد به سنت استدراج خداوند و اینکه مجازات خداوند، از طریق افزایش نعمت بعد از نعمت و به‌صورت تدریجی است که مشمولین این سنت، استغفار و توبه را فراموش می‌کنند؛

۱/۳/۹. قائل شدن به سنت نابودی برخی حکومت‌های ستمگر به وسیله برخی دیگر؛

۱۳/۱۰. باور به اینکه یاری کردن خداوند و دین خدا باعث کسب یاری شدن از طرف خداوند می‌شود؛

۱۳/۱۱. باور به ابتدای نظام سیاسی اسلام بر توحید و یکتاپرستی نه چندخدایی و بی‌خدایی؛

۱۳/۱۲. باور به سنت الهی در تحقق حکومت صالحان بر روی زمین؛

۱۳/۱۳. اعتقاد به سنت الهی در فرارسیدن حکومت مستضعفان بر روی زمین؛

۱۳/۱۴. باور به سنت الهی نسبت به به فروپاشی یهود به عنوان دشمن اصلی مسلمانان.

۱/۴. حکومت شناسی

۱/۴/۱. قائل شدن به اهمیت و ضرورت حکومت اسلامی و اعتقاد به تشکیل حکومت اسلامی؛

۱/۴/۲. قائل شدن مشروعیت برای حکومت‌های الهی در پی اتصال به ولایت انبیا، اولیا و اوصیا است؛

۱/۴/۳. اهمیت و ضرورت جایگاه حاکم اسلامی در حکومت اسلامی و اعتقاد به منصوب شدن آن از سوی خداوند.

۱/۵. دین شناسی

۱/۵/۱. باور به وحدت ادیان آسمانی در توحید و یکتاپرستی و اصول کلی نظام‌های توحیدی؛

۱/۵/۲. باور و اعتقاد به رسالت جهانی اسلام و در نظر داشت این بینش در تصمیم‌گیری‌ها و سیاستگذاری‌ها.

۱/۶. جامعه شناسی

۱/۶/۱. قائل شدن هویت و اصالت برای جامعه به عنوان یک هویت مستقل هم‌چون اصالت فرد؛

۱/۶/۲. اعتقاد به وحدت جامعه ایمانی و تأکید بر مشترکات مورد تأیید اسلام؛

۱/۶/۳. باور به بدعت و دین سازی به عنوان یکی از مهم‌ترین آسیب‌های جامعه اسلامی.

۲. لزوم توجه به حاکم اسلامی به عنوان یکی از مهم‌ترین عناصر نظام سیاسی اسلامی و تبیین و تشریح ویژگی‌های حاکم اسلامی از منظر قرآن و منابع دینی با در نظر داشت:

۲/۱. ضرورت دارا بودن قدرت (توانایی) و علم حاکم اسلام به منظور اداره صحیح حکومت؛

- ۲/۲. لزوم وفای به عهد و تطابق قول و فعل حاکم اسلامی؛
- ۲/۳. ضرورت ثبوت ملکه عدالت در حاکم اسلامی به عنوان محوری‌ترین ویژگی حاکم اسلامی؛
- ۲/۴. توجه و در نظرداشت بصیرت و حکمت به عنوان ویژگی مهم حاکم اسلامی به منظور هدایت صحیح جامعه اسلامی؛
- ۲/۵. لزوم تقوا مداری و پاک‌دامنی حاکمان اسلامی؛
- ۲/۶. ضرورت سعه‌صدر حاکم اسلامی به منظور جلوگیری از عصبانیت و خسته نشدن از اداره جامعه؛
- ۲/۷. توجه توأمان به امانت‌داری و علم به عنوان ویژگی‌های اساسی حاکم اسلامی؛
- ۲/۸. ضرورت مردمی بودن حاکم اسلامی به منظور مقبولیت او بین مردم؛
- ۲/۹. لزوم پرهیز حاکمان از تفاخر و زیاده‌خواهی در عرصه زندگی شخصی و عرصه اداره و حکمرانی؛
- ۲/۱۰. لزوم ساده زیستی مسئولین و متولیان امور مسلمین؛
- ۲/۱۱. ضرورت قاطعیت و ایستادگی حاکم اسلامی بر روی اصول و مبانی دینی؛
- ۲/۱۲. لزوم فرهنگ و روحیه انتقادپذیری در میان مسئولین و کارگزاران اسلامی؛
- ۲/۱۳. ضرورت صراحت حاکمان اسلامی در بیان اصول دینی؛
- ۲/۱۴. لزوم پیشگامی و پیش‌قدم بودن حاکمان در امور خیر به دلیل الگو بودن و تأثیرپذیری دیگران از آن‌ها؛
- ۲/۱۵. توجه به عدم غرور و سلطه‌طلبی حاکم اسلامی به عنوان یکی از مهم‌ترین ویژگی‌های زمامداری حکومت اسلامی؛
- ۲/۱۶. اجتناب و دوری حاکمان اسلامی از رشوه‌خواری و زد و بند و پارتی‌بازی؛
- ۲/۱۷. لزوم جدیت و امیدواری حاکم اسلامی در تمامی عرصه‌ها و در تمامی امور؛
- ۲/۱۸. توجه به خوش‌رویی و خوش‌خلقی به عنوان مهم‌ترین ویژگی ارتباطی حاکم اسلامی؛
- ۲/۱۹. لزوم رفتار برادرانه و مهربانانه حاکم اسلامی با مردم و افراد زیردست؛
- ۲/۲۰. ضرورت مدارای حاکم اسلامی با مردم و عدم سخت‌گیری بیش‌ازحد؛
- ۲/۲۱. ضرورت وجود روحیه تواضع و فروتنی در حاکم اسلامی؛
- ۲/۲۲. لزوم وجود روحیه دلسوزی و غصه مردم را خوردن در میان حاکم اسلامی و کارگزاران اسلامی؛
- ۲/۲۳. ضرورت تغافل و عیب‌پوشی از مردم در حاکم اسلامی؛

۲/۲۴. لزوم نیکوکاری و احسان حاکم اسلامی؛

۲/۲۵. ضرورت اجتناب حاکم اسلامی از ناسزاگویی و بدزبانی.

۳. شناسایی و اجرای خطمشی‌ها و سیاست‌های فراگیر عمومی و همه عرصه‌ای قرآنی برای اداره نظام سیاسی اسلامی با تأکید بر:

۳/۱. عدم ساده‌لوحی و بازی خوردن مسئولان و کارگزاران نظام اسلامی در عرصه سیاسی؛

۳/۲. لزوم عدم پذیرش ولایت و سرپرستی و قضاوت طاغوت توسط حکومت اسلامی؛

۳/۳. لزوم تحقق آزادی بیان در چارچوب نظام سیاسی اسلام در جامعه اسلامی؛

۳/۴. ضرورت فراهم‌سازی زمینه‌های لازم برای آزادی افراد در انتخاب راه و مسیر صحیح و عدم اجبار افراد؛

۳/۵. لزوم مشخص کردن خطوط قرمز جامعه اسلامی بر اساس منابع دینی و مسئولیت حکومت اسلامی در رعایت این خطوط قرمز و برخورد با متخلفین؛

۳/۶. تلاش برای حفظ و نگهداشت امنیت روحی و روانی افراد جامعه؛

۳/۷. بسترسازی برای گسترش امنیت اجتماعی در جامعه اسلامی؛

۳/۸. لزوم دور کردن افراد بدگو و عیب‌جو از حاکم اسلامی و مناصب حاکمیتی؛

۳/۹. ضرورت دور کردن تفرقه‌انگیزان و حسودان از حاکم و مناصب حاکمیتی؛

۳/۱۰. عدم اعتماد کامل و کورکورانه به نزدیکان و خویشاوندان حاکمان و خواص و پیشنهادهای آنان؛

۳/۱۱. لزوم باور حاکمان و متصدیان حکومت به الگو بودن جامعه اسلامی و حکومت اسلامی برای تمامی افراد بشر؛

۳/۱۲. ضرورت مسئولیت حاکم اسلامی در دعوت جامعه به دین خداوند نه خویشتن؛

۳/۱۳. لزوم برنامه‌ریزی برای حمایت همه‌جانبه از مظلومان در سرتاسر جهان؛

۳/۱۴. ضرورت اجرای احکام اسلامی به صورت آشکار و بدون مسامحه در تمامی عرصه‌ها؛

۳/۱۵. لزوم شفاف‌سازی حق و باطل توسط حاکمان و حکومت اسلامی به منظور پیشگیری از وقوع فتنه‌ها؛

۳/۱۶. ضرورت شایسته‌سالاری در تفویض پست‌های نظام سیاسی و اجتناب از خویشاوند بازی؛

۳/۱۷. مقید بودن به جلو نیفتادن از حاکم اسلامی در امور حکومت و پیروی کامل از او؛

۳/۱۸. لزوم نهادینه شدن فرهنگ و روحیه تبعیت از حاکم و رهبر جامعه اسلامی

در تمام بخش‌های جامعه؛

۳/۱۹. ضرورت نهادینه شدن حفظ احترام و عزت حاکم جامعه در میان لایه‌های گوناگون افراد جامعه؛

۳/۲۰. طراحی مکانیسم صحیح برای ارتباط زبردستان و عموم مردم جامعه با حکمرانان و کارگزاران؛

۳/۲۱. لزوم حمایت همه‌جانبه همه مردم از همه اقشار حکومت در برابر دشمنان؛

۳/۲۲. ضرورت نهادینه ساختن فرهنگ تبعیت از زمامداران در لایه‌های گوناگون جامعه؛

۳/۲۳. لزوم تقویت حس و روحیه وطن‌دوستی و پایبندی به ارزش‌های ملی در میان مردم و مسئولین؛

۳/۲۴. ضرورت طراحی سازوکار مناسب بر اساس ارزش‌ها و اصول اسلامی برای تعیین جانشین حاکم اسلامی؛

۳/۲۵. لزوم بسیج تمامی نیروهای حکومت به منظور حفظ و تقویت و تأمین امنیت کشور؛

۳/۲۶. توجه به اقامه نماز، برقراری نظام زکات، تسهیل امر به معروف و نهی از منکر به عنوان وظایف اصلی حکومت اسلامی؛

۳/۲۷. لزوم رعایت عدالت و تناسب تشویق و تنبیه در حکمرانی و عرصه اداره امور عمومی؛

۳/۲۸. لزوم صبر و استقامت برای پیروزی اسلام در تمامی عرصه‌ها؛

۳/۲۹. ضرورت جهاد و تلاش مسئولین و مردم برای از بین بردن ظلم در سرتاسر دنیا؛

۳/۳۰. تلاش و کوشش نظام سیاسی اسلام برای استقرار دین و قانون الهی در جامعه اسلامی و در جهان؛

۳/۳۱. لزوم انجام اقدامات فرهنگی و عملی برای تقویت روحیه جهاد در راه خدا برای نشر اسلام در بین عموم مردم؛

۳/۳۲. ضرورت حفظ آمادگی نظامی و دفاعی جامعه اسلامی برای مقابله با دشمنان؛

۳/۳۳. لزوم پایبندی و وفای حکومت اسلامی به تعهدات و پیمان‌های ملی و بین‌المللی؛

۳/۳۴. ضرورت حفظ شعار استکبارستیزی و استضعاف‌زدایی نظام اسلامی در عرصه بین‌الملل؛

۳/۳۵. لزوم تقویت و گسترش فرهنگ و اقدامات ظلم‌ستیزی حکومت اسلامی در

تمامی عرصه‌ها؛

۳/۳۶. ضرورت عمل بر اساس حکمت و خردورزی (بینه و دلیل) در تمام عرصه‌ها
به‌خصوص عرصه سیاست خارجی؛

۳/۳۷. برنامه‌ریزی حکومت و نظام سیاسی برای ترویج دین اسلام در جهان مبتنی
بر تشبیر و تنذیر و اجتناب از اجبار؛

۳/۳۸. لزوم پایبندی مسئولین و متصدیان امر نظام سیاسی کشور به نفی رابطه
سلطه و سلطه‌پذیر شدن مسلمین؛

۳/۳۹. ضرورت وجود شعار و اقدام برائت از مشرکان در میان مسئولین و متصدیان
نظام سیاسی کشور؛

۳/۴۰. ضرورت نهادینه شدن فرهنگ رأفت و مهربانی در درون جامعه اسلامی و
برخورد قدرتمندانه و صلاحیت‌مندانه با دشمنان؛

۳/۴۱. لزوم تقویت قدرت دفاعی و نظامی کشور به منظور ارتقای قدرت بازدارندگی
کشور؛

۳/۴۲. ضرورت رعایت حرمت دیگر ادیان و مذاهب و عدم توهین به آن‌ها؛

۳/۴۳. لزوم اجتناب از قتل و خونریزی بدون پشتوانه و حجت شرعی و قانونی؛

۳/۴۴. لزوم وفای به پیمان‌ها و تعهدات سیاسی در عرصه بین‌الملل و داخلی؛

۳/۴۵. ضرورت برخورد عادلانه با همه افراد و اجتناب از تعدی به افراد و ملت‌ها
حتی با دشمنان؛

۳/۴۶. لزوم باور داشتن مسئولین به امدادهای الهی در میان جبهه حق؛

۳/۴۷. ضرورت انجام اقدامات متناسب با تحکیم قدرت درونی نظام اسلامی مبتنی
بر تولی و تبری؛

۳/۴۸. لزوم وضع خط‌مشی‌های خیرخواهانه توسط نظام سیاسی اسلام برای رشد
جامعه اسلامی.

۴. ضرورت خط‌مشی‌گذاری صحیح در نظام سیاسی اسلامی متناسب با
گروه‌های هدف و بر اساس آموزه‌های دینی با تأکید بر گروه‌های تحت
حاکمیت اسلامی

۴/۱. لزوم خط‌مشی‌گذاری صحیح برای اصلاح امور مستضعفین جامعه
اسلامی با تأکید بر:

۴/۱/۱. مستضعفین مسلمان

۴/۱/۱/۱. ضرورت تولی نسبت به دوستان خدا (مسلمانان) و تبری در رابطه

با دشمنان مسلمین؛

- ۴/۱/۱/۲. بسترسازی برای تحقق وحدت در میان مسلمین در جامعه اسلامی؛
- ۴/۱/۱/۳. لزوم اصلاح روابط بین گروه مسلمین داخل جامعه اسلامی بر اساس عدل و قسط؛
- ۴/۱/۱/۴. بسترسازی برای تسهیل کمال‌گرایی در جامعه اسلامی و توجه و رسیدگی به مستضعفین؛
- ۴/۱/۱/۵. لزوم جهاد و تلاش و کوشش در راه توانمندسازی مستضعفین و محرومین داخل جامعه اسلامی؛
- ۴/۱/۱/۶. اجتناب و دوری مسلمانان از ترس و بهانه‌گیری در جامعه اسلامی؛
- ۴/۱/۱/۷. اجتناب از شکل‌گیری و ایجاد سست‌عنصری و نزاع در بین مسلمانان جامعه؛
- ۴/۱/۱/۸. تقویت و تأکید بر وحدت مبتنی بر باور به دشمن مشترک و باور به توحید؛
- ۴/۱/۱/۹. لزوم نهادینه شدن فرهنگ دفاع از سرزمین‌ها و منافع مسلمانان در میان اعضای جامعه اسلامی؛
- ۴/۱/۱/۱۰. ضرورت حمایت و پشتیبانی دولتی و مردمی از ایثارگران و مجاهدان جامعه اسلامی؛
- ۴/۱/۱/۱۱. کمک به مستضعفین برای به قدرت رساندن آن‌ها و دست گرفتن حکومت؛
- ۴/۱/۱/۱۲. لزوم تحقق قدرتمندی و اقتدار صالحان در جامعه اسلامی؛
- ۴/۱/۲. مستضعفین غیرمسلمان
- ۴/۱/۲/۱. تسهیل کمال‌گرایی و توجه و رسیدگی به مستضعفین غیرمسلمان؛
- ۴/۱/۲/۲. جهاد در راه توانمندسازی مستضعفین ولو غیرمسلمان باشند؛
- ۴/۱/۲/۳. لزوم قبول پناهندگی غیرمسلمانان مستضعف و پرورش و رشد آن‌ها؛
- ۴/۱/۲/۴. کمک به مستضعفین برای به قدرت رساندن آن‌ها؛
- ۴/۱/۲/۵. لزوم رعایت قوانین و سیاست‌های جامعه اسلامی توسط اهل کتاب و دریافت جزیه از اهل کتاب در حکومت اسلامی؛
- ۴/۱/۲/۶. تأکید بر باورهای مشترک در رابطه با اهل کتاب در جامعه

اسلامی.

۴/۲. لزوم خطمشی‌گذاری صحیح برای مقابله با مستکبرین داخل جامعه اسلامی با تأکید بر:

۴/۲/۱. مسلمانان

۴/۲/۱/۱. منافق

۴/۲/۱/۱/۱. عدم دوستی و بیان اسرار سیاسی با غیرمسلمان و غیرخودی در جامعه اسلامی؛

۴/۲/۱/۱/۲. لزوم برخورد قاطع و جدی با بدعت و دین‌سازی در جامعه اسلامی؛

۴/۲/۱/۱/۳. لزوم برخورد با منحرفین در جامعه؛

۴/۲/۱/۱/۴. مراقبت مسئولین از خطر نفوذ اطرافیان و نزدیکان ناهل و ناشایست در مناصب حکومتی؛

۴/۲/۱/۱/۵. لزوم دور کردن منافقین (افرادی دارای ظاهر و بیان فریبنده، چرب‌زبان، سوءظن و خود را در معرض اتهام دیدن) از حکمرانان و مناصب حکومتی؛

۴/۲/۱/۱/۶. ضرورت برخورد سخت حکومت اسلامی و جهاد با منافقین در صورت طغیان و سرکشی آنها؛

۴/۲/۱/۱/۷. رفتار مدبرانه و دوری از شتاب‌زدگی در برابر منافقین و مستکبرین داخلی

۴/۲/۱/۲. محارب؛

۴/۲/۱/۲/۱. عدم دوستی و بیان اسرار سیاسی با غیرمسلمان و غیرخودی به‌خصوص کسانی که محاربه با حکومت اسلامی دارند؛

۴/۲/۱/۲/۲. لزوم برخورد صحیح و هوشمندانه با منحرفین در جامعه و کسانی که علیه حکومت اسلامی دست به اقدام نظامی و امنیتی می‌زنند؛

۴/۲/۱/۲/۳. لزوم جهاد با کسانی که علیه نظام اسلامی جنگ راه انداختند؛

۴/۲/۱/۲/۴. رفتار مدبرانه و دوری از شتاب‌زدگی در برابر دشمنان و محاربین داخلی؛

۴/۲/۱/۲/۵. ضرورت حفظ آمادگی برای مقابله با دشمن داخلی و

تقویت قوای دفاعی حکومت اسلامی.

۴/۲/۲. غیرمسلمانان

۴/۲/۲/۱. کفار و مشرکین

۴/۲/۲/۱/۱. کفار و مشرکین محارب

۴/۲/۲/۱/۱/۱. لزوم برخورد و مواجهه سخت با دشمنان و کفار محارب؛

۴/۲/۲/۱/۱/۲. عدم دوستی و بیان اسرار سیاسی با کفار و مشرکین؛

۴/۲/۲/۱/۱/۳. عدم دوستی و برقراری ارتباط صمیمانه با کفار محارب با نظام اسلامی در روابط بین‌الملل؛

۴/۲/۲/۱/۱/۴. اجتناب و پرهیز مسئولان و متصدیان نظام سیاسی کشور از اختلاط و نزدیکی بدون حدودمرز با کفار و کشورهای معاند با نظام اسلامی؛

۴/۲/۲/۱/۱/۵. ضرورت برخورد مقتدرانه با متجاوز در صورت عدم قبول صلح و آشتی تا هنگام پذیرش صلح عادلانه؛

۴/۲/۲/۱/۱/۶. لزوم جهاد با کسانی که علیه نظام اسلامی جنگ راه انداختند؛

۴/۲/۲/۱/۱/۷. ضرورت مقابله به مثل حکومت اسلامی با دشمنان در همان حدی که تعدی کردند؛

۴/۲/۲/۱/۱/۸. ضرورت حفظ آمادگی برای مقابله با دشمن و تقویت قوای دفاعی حکومت اسلامی.

۴/۲/۲/۱/۲. کفار و مشرکین غیر محارب

۴/۲/۲/۱/۲/۱. ضرورت پرهیز از اختلاط بی حدودمرز با کفار در عرصه بین‌الملل؛

۴/۲/۲/۱/۲/۲. لزوم خوش‌رفتاری و برخورد درست و با کرامت با اسرای جنگی؛

۴/۲/۲/۱/۲/۳. لزوم رفتار توأم با نیکی و منصفانه با غیر محاربین با دین خدا؛

۴/۲/۲/۱/۲/۴. لزوم نرمی و لطافت در مذاکرات سیاسی و دینی با دولت‌ها و افراد غیر محارب با نظام اسلامی؛

۴/۳. اهل کتاب

۴/۳/۱. اهل کتاب محارب

۴/۳/۱/۱. لزوم برخورد و مواجهه سخت با دشمنان و اهل کتاب محارب؛

۴/۳/۱/۲. عدم دوستی و بیان اسرار سیاسی با غیرمسلمان و غیرخودی؛

۴/۳/۱/۳. لزوم رعایت اصل عدم تولی و دوستی با یهود و نصاری که مخالف

نظام اسلامی هستند؛

۴/۳/۱/۴. ضرورت برخورد با متجاوز در صورت عدم قبول صلح و آشتی تا

هنگام پذیرش صلح عادلانه؛

۴/۳/۱/۵. لزوم جهاد با کسانی که علیه نظام اسلامی جنگ راه انداختند؛

۴/۳/۱/۶. ضرورت مقابله به مثل حکومت اسلامی با دشمنان در همان حدی

که تعدی کردند؛

۴/۳/۱/۷. ضرورت حفظ آمادگی نظام اسلامی برای مقابله با دشمنان

خارجی.

۴/۳/۲. اهل کتاب غیر محارب

۴/۳/۲/۱. لزوم خوش رفتاری با اسرای جنگی که در دست مسلمانان و دولت

اسلامی هستند؛

۴/۳/۲/۲. رفتار توأم با نیکی و منصفانه با غیر محاربین با دین خدا؛

۴/۳/۲/۳. لزوم نرمی و لطافت در مذاکرات سیاسی و دینی با دولت‌ها و افراد

غیر محارب با نظام اسلامی؛

۴/۳/۲/۴. ضرورت رعایت اصل احتیاط در برخورد و تعاملات بین‌المللی با

اهل کتاب؛

۴/۳/۲/۵. لزوم رعایت قوانین و سیاست‌های جامعه اسلامی توسط اهل

کتاب و دریافت جزیه از اهل کتاب در حکومت اسلامی؛

۵. ضرورت خط‌مشی‌گذاری صحیح نظام سیاسی اسلامی متناسب با

گروه‌های هدف و بر اساس آموزه‌های دینی با تأکید بر کشورها و

گروه‌های خارج از حاکمیت اسلامی با تأکید بر

۵/۱. لزوم خط‌مشی‌گذاری صحیح برای اصلاح امور مستضعفین جهان

با تأکید بر:

۵/۱/۱. مستضعفین مسلمان

۵/۱/۱/۱. لزوم توجه دولت اسلامی برای تسهیل کمال‌گرایی و توجه و

رسیدگی به مستضعفین در سرتاسر جهان؛

۵/۱/۱/۲. جهاد در راه توانمندسازی مستضعفین تمام جهان؛

- ۵/۱/۱/۳. ضرورت حفظ و تقویت وحدت و همزیستی در حوزه کشورهای اسلامی؛
- ۵/۱/۱/۴. لزوم تأکید بر وحدت مبتنی بر باور به دشمن مشترک و باور به توحید در میان کشورهای اسلامی؛
- ۵/۱/۱/۵. واکنش فعال کشورها و دولت‌های اسلامی در قبال ظلم به مؤمنان در سرتاسر دنیا؛
- ۵/۱/۱/۶. توجه وظیفه دولت اسلامی در دفاع از سرزمین‌ها و منافع مستضعفان سرتاسر عالم.
- ۵/۱/۲. مستضعفین غیرمسلمان
- ۵/۱/۲/۱. توجه دولت اسلامی به وظیفه کمک به مستضعفین برای به قدرت رساندن آن‌ها و دست گرفتن حکومت؛
- ۵/۱/۲/۲. لزوم وظیفه دولت اسلامی در تسهیل کمال‌گرایی و توجه و رسیدگی به مستضعفین سرتاسر دنیا؛
- ۵/۱/۲/۳. لزوم جهاد دولت‌های اسلامی در راه توانمندسازی مستضعفین تمام جهان؛
- ۵/۱/۲/۴. توجه به مسئولیت دولت اسلامی در کمک به مستضعفین برای به قدرت رساندن آن‌ها و دست گرفتن حکومت؛
- ۵/۲. لزوم خطمشی‌گذاری صحیح برای مقابله با مستکبرین جهان با تأکید بر:**
- ۵/۲/۱. مسلمانان
- ۵/۲/۱/۱. منافقان
- ۵/۲/۱/۱/۱. لزوم برخورد و مواجهه سخت با دشمنانی که اقدام نظامی و سخت علیه نظام اسلامی انجام دادند؛
- ۵/۲/۱/۱/۲. لزوم رعایت عدم دوستی و بیان اسرار سیاسی دولت اسلامی با غیرمسلمان و غیرخودی؛
- ۵/۲/۱/۱/۳. ضرورت برخورد سخت دولت اسلامی و جهاد با منافقین که علیه نظام اسلامی و دولت‌های اسلامی توطئه‌چینی می‌کنند؛
- ۵/۲/۱/۱/۴. ضرورت رفتار مدبرانه و دوری از شتاب‌زدگی مسئولان و متولیان نظام اسلامی در برابر استکبار.
- ۵/۲/۱/۲. محاربان

مناسبات دین و سیاست در اندیشه روشنفکران دینی قبل از انقلاب اسلامی ۲۹۷

۵/۲/۱/۲/۱. لزوم برخورد و مواجهه سخت با دشمنان و کفار محارب؛

۵/۲/۱/۲/۲. عدم دوستی و بیان اسرار سیاسی با غیرمسلمانان و

غیرخودی؛

۵/۲/۱/۲/۳. رفتار مدبرانه و دوری از شتابزدگی در برابر استکبار؛

۵/۲/۱/۲/۴. آمادگی برای مقابله با دشمن؛

۵/۲/۲. غیرمسلمانان

۵/۲/۲/۱. کفار و مشرکین

۵/۲/۲/۱/۱. کفار و مشرکین محارب

۵/۲/۲/۱/۱/۱. لزوم برخورد و مواجهه سخت با دشمنانی که

اقدام نظامی و سخت علیه نظام اسلامی انجام دادند؛

۵/۲/۲/۱/۱/۲. لزوم تقویت باور مسئولین و متصدیان دولت

اسلامی به اینکه یهود دشمن اصلی اسلام است؛

۵/۲/۲/۱/۱/۳. عدم دوستی و بیان اسرار سیاسی با

غیرمسلمانان و غیرخودی؛

۵/۲/۲/۱/۱/۴. عدم دوستی و برقراری روابط صمیمانه با کفار

در عرصه روابط بین‌الملل؛

۵/۲/۲/۱/۱/۵. ضرورت ایجاد تفرقه در بین دشمنان نظام

اسلامی از طریق ارائه بینه‌های روشن؛

۵/۲/۲/۱/۱/۶. ضرورت پرهیز از اختلاط با کفار در عرصه

روابط بین‌الملل؛

۵/۲/۲/۱/۱/۷. لزوم برخورد دولت اسلامی با متجاوزین در

صورت عدم قبول صلح و آستی تا هنگام پذیرش صلح

عادلانه؛

۵/۲/۲/۱/۱/۸. لزوم جهاد با کسانی که علیه نظام اسلامی

جنگ راه انداختند؛

۵/۲/۲/۱/۱/۹. مقابله به‌مثل با دشمنان نظام اسلامی در همان

حدی که تعدی کردند؛

۵/۲/۲/۱/۱/۱۰. ضرورت رفتار مدبرانه و دوری از شتابزدگی

مسئولین و متصدیان امور نظام سیاسی کشور در برابر

کشورهای استکباری؛

۵/۲/۲/۱/۱/۱۱. لزوم حفظ آمادگی نظام اسلامی برای مقابله

با دشمنان و محاربان؛

۵/۲/۲/۱/۱/۱۲. مقابله و برخورد با کسانی که طغیان علنی

علیه خدا و دین خدا کردند و ارائه بینه به آنها؛

۵/۲/۲/۱/۱/۱۳. ضرورت تکیه نکردن و امید نداشتن دولت

اسلامی به نظام‌های سیاسی ظالم و مستکبر

۵/۲/۲/۱/۱/۱۴. ضرورت عدم پذیرفتن هرگونه تسلط و سلطه

غیرمسلمانان بر مسلمانان توسط نظام سیاسی اسلام؛

۵/۲/۲/۱/۲. کفار و مشرکین غیر محارب

۵/۲/۲/۱/۲/۱. لزوم عفو و گذشت حکومت اسلامی از کسانی

که اظهار پشیمانی کردند و توبه کردند؛

۵/۲/۲/۱/۲/۲. ضرورت اجتناب و پرهیز مسئولین دولت

اسلامی از اختلاط با کفار و معاندین؛

۵/۲/۲/۱/۲/۳. لزوم خوش رفتاری دولت اسلامی با اسرای

جنگی؛

۵/۲/۲/۱/۲/۴. ضرورت داشتن رفتار توأم با نیکی و منصفانه

با غیر محاربین با دین خدا؛

۵/۲/۲/۱/۲/۵. لزوم نرمی و لطافت در مذاکرات سیاسی و

دینی با دولت‌ها و افراد غیر محارب با نظام اسلامی؛

۵/۲/۲/۱/۲/۶. رفتار مدبرانه و دوری از شتاب‌زدگی در برابر

کشورهای غیرمسلمان و غیر محارب؛

۵/۲/۲/۱/۲/۷. نرم‌خویی و سخن لطیف در دعوت

حکومت‌های غیر محارب به اسلام و توحید؛

۵/۲/۲/۱/۲/۸. لزوم عدم تبعیت و پیروی حکومت دینی از

حکومت‌های غیردینی؛

۵/۲/۲/۱/۲/۹. لزوم برخورد حق‌گرا (عادلانه و منصفانه) در

مواجهه با جبهه باطل.

۵/۲/۲/۲. اهل کتاب

۵/۲/۲/۲/۱. اهل کتاب محارب

۵/۲/۲/۲/۱/۱. لزوم برخورد و مواجهه سخت با دشمنان و

کفار محارب؛

۵/۲/۲/۲/۱/۲. ضرورت ایجاد باور در میان مسئولین نظام

- سیاسی به اینکه یهود دشمن اصلی اسلام است؛
- ۵/۲/۲/۲/۱/۳. عدم دوستی و بیان اسرار سیاسی با غیرمسلمان و غیرخودی؛
- ۵/۲/۲/۲/۱/۴. لزوم رعایت اصل عدم تولی و دوستی با یهود و نصاری؛
- ۵/۲/۲/۲/۱/۵. ضرورت ایجاد تفرقه در بین دشمنان نظام اسلامی از طریق ارائه بینه‌های روشن؛
- ۵/۲/۲/۲/۱/۶. برخورد با متجاوز در صورت عدم قبول صلح و آشتی تا هنگام پذیرش صلح عادلانه؛
- ۵/۲/۲/۲/۱/۷. لزوم جهاد با کسانی که علیه نظام اسلامی جنگ راه انداختند؛
- ۵/۲/۲/۲/۱/۸. مقابله به مثل با دشمنان در همان حدی که تعدی کردند؛
- ۵/۲/۲/۲/۱/۹. رفتار مدبرانه و دوری از شتابزدگی در برابر استکبار؛
- ۵/۲/۲/۲/۱/۱۰. لزوم حفظ آمادگی نظام اسلامی برای مقابله با دشمن و تقویت بنیه دفاعی کشور؛
- ۵/۲/۲/۲/۱/۱۱. مقابله و برخورد با کسانی که طغیان علنی علیه خدا و دین خدا کردند و ارائه بینه به آن‌ها؛
- ۵/۲/۲/۲/۱/۱۲. لزوم تکیه نکردن و امید نداشتن به نظام‌های سیاسی ظالم و معاند با نظام اسلامی؛
- ۵/۲/۲/۲/۱/۱۳. ضرورت عدم پذیرفتن هرگونه تسلط و سلطه غیرمسلمانان بر مسلمانان؛
- ۵/۲/۲/۲/۲. اهل کتاب غیر محارب
- ۵/۲/۲/۲/۲/۱. لزوم عفو و گذشت دولت اسلامی از کفار و محاربینی که توبه کردند؛
- ۵/۲/۲/۲/۲/۲. لزوم خوش رفتاری و برخورد درست دولت اسلامی با اسرای جنگی؛
- ۵/۲/۲/۲/۲/۳. ضرورت رفتار توأم با نیکی و منصفانه با غیر محاربین با دین خدا؛
- ۵/۲/۲/۲/۲/۴. لزوم حفظ و تقویت وحدت در حوزه پیروان

ادیان توحیدی؛

- ۵/۲/۲/۲/۲/۵. لزوم نرمی و لطافت در مذاکرات سیاسی و دینی با دولت‌ها و افراد غیر محارب با نظام اسلامی؛
- ۵/۲/۲/۲/۲/۶. رفتار مدبرانه و دوری از شتاب‌زدگی مسئولین دولت اسلامی در برابر استکبار؛
- ۵/۲/۲/۲/۲/۷. لزوم رعایت احتیاط معقولانه در برخورد با اهل کتاب غیر محارب؛
- ۵/۲/۲/۲/۲/۸. نرم‌خویی و سخن لطیف در دعوت دولت‌های غیر محارب به اسلام و توحید؛
- ۵/۲/۲/۲/۲/۹. ضرورت عدم اطاعت و پیروی محض دولت اسلامی از اهل کتاب؛
- ۵/۲/۲/۲/۲/۱۰. لزوم تأکید بر باورهای مشترک در برقراری رابطه با دولت‌های اهل کتاب؛
- ۵/۲/۲/۲/۲/۱۱. لزوم برخورد حق‌گرا (عادلان) در مواجهه با جبهه باطل.

بحث و نتیجه‌گیری

نظامی اسلامی است که علاوه بر حُسن نیت، عملی اسلامی و هم‌ساز با نیت از خود بروز دهد. به عبارت دیگر، نظامی اسلامی که فعل آن یا به عبارتی خطامشی‌های عمومی صادره از آن مطابق با عقلانیت اسلامی باشد. پژوهش حاضر، با این دغدغه و نیت صورت گرفت که قدمی هرچند اندک در رفع مهجوریت عملی در ساحت اجتماعی و حکمرانی قرآن کریم بردارد. از آن جهت گفته می‌شود رفع مهجوریت عملی در ساحت حکمرانی، که عمده تلاش‌ها جهت رفع مهجوریت قرآن کریم، معطوف به ساحت زندگی فردی است و از ساحت اجتماعی و حکمرانی غفلت شده است؛ بر این اساس، پژوهش حاضر تلاشی است در جهت آوردن قرآن کریم به بطن حکمرانی؛ تلاشی است جهت گذر از پوسته‌ی دین و قشری‌گری در حکمرانی و دستیابی به حکمرانی اسلامی در عمل.

بر این اساس، در پژوهش حاضر، پژوهشگران ضمن اهتمام به شاگردی در محضر قرآن کریم، سعی بلیغ خویش را در استخراج خطامشی‌های فراگیر عرصه‌ی سیاسی مبتنی بر عقلانیت اسلامی مستخرج از قرآن کریم به کار بستند. در این مسیر، از طریق کاربست روش‌های نظریه‌پردازی داده‌بنیاد و تدبیر و تحقیق موضوعی قرآن کریم در مسیر استخراج خطامشی‌های فراگیر گام برداشته شد. در پایان پیشنهاد می‌گردد جهت رصد مسیر اسلامیت نظام، ضمن تدقیق و تحقیق بیشتر در خصوص خطامشی‌های عمومی مبتنی بر قرآن کریم در پژوهش‌های آتی، شاخص‌های اسلامیت و به تبع آن کارآمدی نظام احصاء گردیده، به

شاخص‌های قابل اندازه‌گیری تبدیل شود.

منابع و مأخذ

۱. احمدی سفیدان، حسین (۱۳۹۰). نقش ارزش‌ها در خط مشی‌گذاری سیاسی، فصلنامه آفاق دین، سال اول، شماره ۴، صص ۷۵-۹۴.
۲. اراکی، محسن (۱۳۹۳). فقه نظام سیاسی اسلام (جهان بینی سیاسی). قم: انتشارات مجمع الفکر الاسلامی، چاپ اول.
۳. اشتراوس، آنسلم؛ کوربین، جولیت، اصول روش تحقیق کیفی، ترجمه‌ی بیوک محمدی (۱۳۸۵)، تهران، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
۴. بهروزی لک، غلامرضا؛ دهقانی فیروزآبادی، مصطفی (۱۳۹۲). مبانی سیاسی قرآن کریم در تفاسیر، فصلنامه قرآن و علم، سال هفتم، شماره ۱۲، صص ۱۰۹-۱۲۴.
۵. توسلی، محمد صادق؛ سعدی، حسینعلی (۱۳۹۴). تبیین مؤلفه‌های حجیت خط‌مشی‌های عمومی مبتنی بر دیدگاه شهید صدر، فصلنامه حکومت اسلامی، شماره ۷۵، صص ۶۸-۹۰.
۶. حایری، مهدی (۱۳۷۵). نظام سیاسی اسلام (میزگرد و گفتگو). نشریه حکومت اسلامی، سال اول، شماره اول، صص ۸-۵۰.
۷. دانش فرد، کرم الله (۱۳۹۳). فرآیند خط‌مشی‌گذاری عمومی، تهران: انتشارات صفار، چاپ اول.
۸. دولت آبادی، معصومه (۱۳۸۸). گرایش تفسیر سیاسی قرآن کریم. نشریه قرآن و علم. سال سوم، شماره پنجم، صص ۳۸-۶۲.
۹. زارع قراملکی، محمد (۱۳۸۹). اصول تفکر سیاسی در قرآن. انتشارات کانون اندیشه جوان.
۱۰. سید موسوی، سید حسین؛ محمدی، علیرضا (۱۳۹۵). بنیادهای حاکمیت سیاسی در قرآن. فصلنامه حکومت اسلامی، سال بیست و یکم، شماره دوم، صص ۸۰-۱۱۲.
۱۱. طباطبائی، سید محمد حسین. (۱۳۷۹). المیزان فی تفسیر القرآن. قم: منشورات جامعه‌المدرّسین.
۱۲. علم الهدی، سید احمد (۱۳۹۳). تفسیر آیات سیاسی قرآن. تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
۱۳. عمید زنجانی، عباسعلی (۱۳۸۲). اندیشه نو در عرصه سیاست اسلام معاصر. مجله حضور، شماره ۴۵.
۱۴. فیرحی، داود (۱۳۸۴). نظام سیاسی و دولت در اسلام، تهران، سمت، چاپ سوم.
۱۵. کرایب، یان، نظریه اجتماعی مدرن؛ از پارسونز تا هابرماس، ترجمه: عباس مخبر (۱۳۹۲)، تهران: نشر آگه.

۱۶. گرجی، ابوالقاسم (۱۳۷۵). نظام سیاسی اسلام (میزگرد و گفتگو). نشریه حکومت اسلامی، سال اول، شماره اول. صص ۸-۵۰.
۱۷. لسانی فشارکی، محمدعلی؛ مردانی زنجانی، حسین (۱۳۹۳). روش تحقیق موضوعی در قرآن کریم. قم: انتشارات بوستان کتاب قم.
۱۸. لک زایی، نجف (۱۳۸۷). درآمدی بر مستندات قرآنی فلسفه سیاسی امام خمینی. قم: انتشارات بوستان کتاب قم.
۱۹. لک زایی، نجف؛ احمدی سفیدان، حسین (۱۳۹۲). قرآن کریم و خط مشی های سیاسی. فصلنامه سیاست متعالیه، سال اول، شماره اول، صص ۹-۳۰.
۲۰. محمدپور، احمد (۱۳۹۲). روش تحقیق کیفی ضد روش ۱، (منطق و طرح در روش شناسی کیفی)، تهران، جامعه شناسان.
۲۱. محمدپور، احمد (۱۳۹۲). روش تحقیق کیفی ضد روش ۲، (مراحل و رویه های علمی در روش شناسی کیفی)، تهران، جامعه شناسان.
۲۲. موسوی، سید مختار (۱۳۹۷). نظام سیاسی قرآن «منشاء و خواستگاه علوم سیاسی و علوم انسانی اسلامی»: مانیفست سیاسی اسلام ناب. انتشارات هزار رنگ.
۲۳. مهربابی، امیرحمزه، خنیفر، حسین، نقی امیری، علی، زارعی متین، حسن، جندقی، غلامرضا. معرفی روش شناسی نظریه داده بنیاد برای تحقیقات اسلامی (ارائه یک نمونه)، مدیریت فرهنگ سازمانی، تهران، ۱۳۹۰، ۵-۳۰.
۲۴. میرزایی اهرنجانی، حسن (۱۳۸۶). مبانی فلسفی تئوری سازمان، تهران، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت).
۲۵. نادری، مهدی (۱۳۹۲). سیمای سیاست در قرآن کریم بر اساس تفسیر نور. تهران: انتشارات موسسه فرهنگی درسهایی از قرآن.
۲۶. نوروزی، محمد جواد (۱۳۹۴). شاخص کارآمدی اسلامی در بعد ساختاری نظام اسلامی، فصلنامه معرفت سیاسی، سال هفتم، شماره اول، صص ۵-۲۸.
۲۷. الوانی، سید مهدی (۱۳۸۷). تصمیم گیری و تعیین خط مشی دولتی، تهران: انتشارات سمت.
۲۸. الوانی، سید مهدی؛ شریفزاده، فتاح (۱۳۸۹). فرآیند خط مشی گذاری عمومی، تهران: انتشارات دانشگاه علامه طباطبایی، چاپ هفتم.
۲۹. هج، ماری جو؛ کانلیف، آن آل (۱۳۹۴). نظریه سازمان: مدرن، نمادین-تفسیری و پست مدرن، ترجمه حسن دانایی فر، تهران: موسسه کتاب مهربان نشر.

۳۰. Anderson, J.E. (۱۹۷۵), Public Policy Making, New York: Praeger Publishers, Inc.

۳۱. Baskerville, R., & Siponen, M. (October ۲۵, ۲۰۰۲). An information security meta-policy for emergent organizations. Logistics Information Management, ۱۵,

۳۳۷-۳۴۶.

۳۲. Belokosztolszki, A., Moody, K., & Proceedings Third International Workshop on Policies for Distributed Systems and Networks. (January ۰۱, ۲۰۰۲). Meta-policies for distributed role-based access control systems. ۱۰۶-۱۱۵.
۳۳. Charmaz, Kathy (۲۰۰۰), "Grounded Theory: Objectivist and Constructivist methods", In N, K, Denzin & Y, S, Lincoln (Eds,) *Handbook of Qualitative research*, second Edition, Thousand Oaks, Ca: Sqaqe Publications Ltd.
۳۴. Charmaz, Kathy (۲۰۰۶), *Grounding Grounded Theory: A Practical Guide Through Qualitative Analysis*, London: Sage Publications Ltd.
۳۵. Creswell, J. W. (۲۰۰۵), *Educational Research: Planning, Conducting, and Evaluating Quantitative and Qualitative Research*, University of Nebraska-Lincoln.
۳۶. Dye, Thomas (۲۰۱۳), *Understanding Public Policy*, Pearson; ۱۴ editions.
۳۷. Guppy, P. (۲۰۰۸). *Policy guide for Washington State*. Seattle, Wash: Washington Policy Center.
۳۸. Howlett, M., Perl, A., & Ramesh, M. (۲۰۰۹). *Studying public policy: Policy cycles & policy subsystems*. Oxford: Oxford University Press.
۳۹. Karakostas, B., & Zorgios, Y. (۲۰۰۸). *Engineering service oriented systems: A model driven approach*. Hershey, Pa: IGI Pub.
۴۰. Mann, T. E., Taylor, T., & Aaron, H. J. (۱۹۹۴). *Values and public policy*. Washington, D.C: Brookings Institution.
۴۱. McConnell, A. (۲۰۱۵a), "Policy success, policy failure and grey areas in-between" *Journal of Public Policy* ۳۰(۳): ۳۴۵-۳۶۲.
۴۲. Orwell, G. (۱۹۵۳). *Politics and the English language*, Collections of Essays
۴۳. Polyrakis, A. (۲۰۰۲). *The Meta-Policy information base*. Ottawa: National Library of Canada = Bibliothèque nationale du Canada.
۴۴. Pourezat, Ali asghar, Abdolazim Mollaei, and

Morteza Firouzabadi(۲۰۰۸). "Building thr future Undertaking proactive strategy for national outlook." Futures ۴۰, no. ۱۰: ۸۸۷-۸۹۲.

۱. Smith Bruce L., (۲۰۰۳). "Public Policy and Public Participation Engaging Citizens and Community in the Development of Public Policy", Population and Public Health Branch Atlantic Regional Office Health Canada.
۲. Smith, Brian (۱۹۷۵), *Policy Making in British Government*, London: Martin Publication.
۳. Smith, K. B., & Larimer, C. W. (۲۰۰۹). *The public policy theory primer*. Boulder, CO: Westview Press.
۴. STEWART, J. (۲۰۱۶). *PUBLIC POLICY VALUES*. Place of publication not identified: PALGRAVE MACMILLAN.
۵. Vickers, Sir Geoffrey (۱۹۶۵), *The Art of Judgement*, London: Chapman & Hall.
۶. Wedel, Janine R., Cris Shore, Gregory Feldman and Stacy Lathrop. (۲۰۰۵). *Toward an Anthropology of Public Policy*. The Annals of the American Academy of Political and Social Science, ۶۰۰. ۳۰-۵۰.
۷. Parsons, Talcott. (۱۹۵۱). "The Social System", Glencoe, Illinois: Free Press

